

Jan G. Mossige

Ernst Ottem

Å by barnet opp til dans

Kartlegging av språkutvikling, kommunikativ engasjerbarhet og fysisk aktivitet hos barn mellom 13 og 46 måneder

SPRÅK, EMOSJONER OG INTERAKSJONER

Det kan være vanskelig å slå fast presist når barnets språklige utvikling starter. Dette skyldes blant annet at det er ulike oppfatninger om hva som skal regnes som språk. Men uansett er det gjennomgående enighet i litteraturen om at barnets interaksjon med omsorgsgiver allerede fra fødselen av har betydning for språkutviklingen. Denne *interaksjonen* er normalt preget av gjensidighet; både barnet og den voksne kan starte og vedlikeholde interaksjonen og selve interaksjonen kan foregå på en rekke forskjellige måter; blant annet kan smil, gester og lyder bli benyttet for å holde interaksjonen ved like og bidra til at både det lille barnet og den voksne har oppmerksomheten rettet mot det samme. Det virker som at allerede de tidligste interaksjonene har nøyaktig det samme preget som den språklige utvekslingen av tanker og idéer som senere skal omtales som *dialog*.

Interaksjonene ledsages av emosjoner, emosjonene er selve grunnlaget for at interaksjonene kan komme i stand og vedlikeholdes slik at interaksjonene får mening for partene over tid.

En vanlig antagelse er at det unge barnet i utgangspunktet ikke klarer å la være å la en handling ledsage en emosjon. Hvis den voksne holder frem en leke som barnet liker, forsøker barnet straks å gripe leke og ta den til seg. Leken må både manipuleres og nytes samtidig. Det holder ikke bare å beundre den. Hvis en leke ikke faller i smak, forsøker barnet å veive den vekk samtidig som gir tydelig uttrykk for ubehag. Kilden til ubehaget må håndteres, bokstavelig talt.

Etter hvert som barnet, takket være interaksjonene med omsorgsgiver, får mer erfaring med å regulere sine emosjoner og ikke la emosjonene automatisk styre handlingene,

Jan G. Mossige. Spesialpsykolog, Bredtvet kompetansesenter. Ansvarlig redaktør av *Psykologi i kommunen*.

Ernst Ottem. Cand.psychol, seniorrådgiver, Bredtvet kompetansesenter. Har arbeidet i over 30 år med problemstillinger knyttet til språk, lese- og skrivevansker og taleflytproblemer. Har publisert en rekke artikler både i nasjonale, nordiske og internasjonale publikasjoner. Er kjent og avholdt foreleser både i universitetssammenheng og i andre fora. Har utviklet kartleggingsmateriell og tester innenfor området språkvansker, blant annet "Språk 6 -16", i samarbeid med Jørgen Frost. Ernst Ottem er medlem av Skolepsykologis review-panel for temaet språkvansker.

ser det ut som om barnet oppfatter at det lar seg gjøre å knytte emosjoner til et gitt objekt uten samtidig å utføre en handling. Objektet får en selvstendig status mer i retning av et symbol. Dette er et viktig skritt i barnets utvikling av mer og mer avansert bruk av symboler og senere språk. Derfor er det vanskelig å komme utenom at emosjonene er grunnleggende for utviklingen av språk, kognisjon og det vi omtaler som "intelligens". Men for at denne utviklingen skal komme i gang og vedlikeholdes, er barnet avhengig av å ha en omsorgsperson å forholde seg til. For eksempel kan barnet lære seg noe om kausalitet gjennom interaksjonen med far; hvis barnet smiler til far, så smiler far tilbake og positive emosjoner kan oppstå og senere ledsage denne utvekslingen av smil slik at det kan være meningsfullt å gjenta interaksjonen mange ganger.

Både førspråklige og språklige aktiviteter forutsetter at barnet har tilgang til en omsorgsperson som kan bidra til at det blir en interaksjon. Å bruke språk er ikke noe barnet vanligvis bedriver i ensomhet. Språkutvikling hos barn er normalt avhengig av at barnet har tilgang på en voksen.

Men tilgangen på en voksen er ikke tilstrekkelig i seg selv. Også barnet må være tilgjengelig for den voksne, det må la seg engasjere i det sosiale spillet som den voksne inviterer til – og barnet må også være i stand til å ta initiativ og engasjere den voksne selv. Sosial engasjerbarhet må i en eller annen forstand være en viktig forutsetning for at et barn skal kommunisere med andre og dermed tilegne seg språk på en hensiktsmessig måte. Er det slik at sosial engasjerbarhet er en form for egenskap hos barnet slik at barn med god sosial engasjerbarhet lettere initierer og vedlikeholder interaksjoner med andre og dermed får en fordel når det gjelder språktilegnelse? Eller er det tvert i mot slik at barn som tilegner seg språk lett får en fordel ved at de fremstår som lettere å engasjere sosialt? Dette spørsmålet skal vi forsøke å besvare i denne artikkelen.

Vi skal også ta for oss et annet spørsmål: Er det slik at barnets *fysiske aktivitetsnivå* er en

viktig faktor for å forklare barns språkutvikling? Det kan være at svært aktive barn ikke lar seg så lett engasjere i interaksjoner med andre og dermed sakker akterut språklig. Det kan også være slik at fysisk passive barn verken fremstår som attraktive interaksjonspartnere for andre eller at de trekker seg unna når andre prøver å ta kontakt. I begge tilfelle kan dette gå ut over språktilegnelsen. Dette forholdet vil også bli drøftet i denne artikkelen.

Ved å besvare disse spørsmålene får vi dessuten anledning til å presentere et observasjons-skjema for språkkartlegging av de yngste barna som det ser ut til å kunne bli et svært nyttig redskap i barnehagen. Observasjons-skjemaet heter *Å by barnet opp til dans: Observasjoner av tidlig kommunikasjon*. Skjemaet er muligens bedre kjent under betegnelsen *danseskjemaet*, et kjæleavn som brukes av de fleste som kjenner skjemaet.

Å "HA" EN SPRÅKVANSKE

Dansemetaforen har dukket opp i en rekke studier av kommunikasjon de siste tyve årene. Særlig når det gjelder studier av språk hos sjimpanser og små barn, er metaforen ganske populær, (Shanker og King, 2002). Hensikten med å benytte metaforen, er å fremheve språkets dynamiske karakter og samtidig lede oppmerksomheten bort fra oppfatningen av at språk er et statisk symbolsystem. Dansemetaforen understreker den intrikate koreografien som regulerer interaksjonen mellom tilhøreren og den som snakker, samt understreker betydningen av de subtile trinnene som må mestres for å holde en samtale i gang.

Selv om dansemetaforen benyttes ganske flittig i studier av *normal* språktilegnelse hos yngre barn, brukes metaforen nesten aldri i forbindelse med *avvikende* språktilegnelse innen den samme aldersgruppen. Metaforen benyttes heller ikke ofte i studier av språk hos voksne.

Når dansemetaforen er så populær blant dem som utforsker enten språk hos sjimpanser

eller (normal) språkutvikling hos de yngste barna, kan det ha sammenheng med at språket til sjimpanser og barn har et viktig felles trekk: Både barn og sjimpansers språk er ufullstendig utviklet i forhold til språket til voksne mennesker.

Dermed kan det være slik at dansemetaforen reflekterer de dynamiske egenskapene ved et språk som ikke er ferdig utviklet, et språk som er forskjellig fra det ferdig utviklede språket til de voksne. Det kan være slik at mens voksne har et språk som gjør det mulig for dem å overføre informasjon til hverandre via et ferdig utviklet, lukket og relativt statisk symbolsystem, så er dette ikke tilfelle for barn som er henvist til å benytte en masse ekstralingvistiske virkemidler for å formidle et budskap inntil symbolsystemet er ferdig utviklet. Dette kan være en naturlig konsekvens av å følge det epigenetiske prinsippet som går ut på at en egenskap utvirker seg gradvis fra et umodent stadium og mot et modent og fullkomment stadium. Hvis det voksne språket er et system bestående av blant annet ferdig utviklede grammatiske-, syntaktiske- og (ikke minst) semantiske strukturer, vil tilsvarende strukturer naturligvis være uutviklet hos et barn. Den voksnes språk representerer målet for utviklingen, mens barnets språk representerer trinn på vei mot dette målet, avhengig av blant annet barnets alder og at det har en normal språkutvikling. Barnet er på vei – den voksne er kommet i mål! Derfor kan det virke naturlig at mens den sistnevnte gruppen har et utviklet språk som kan karakteriseres som et statisk symbolsystem, har barn (og sjimpanser!) et språk som er mer åpent, mer situasjonsavhengig og mer dynamisk - slik dansemetaforen gir et bilde av.

Det er imidlertid vel å merke seg at dansemetaforen ikke gjelder ved tradisjonell kartlegging av språkvansker hos barn. Da er man vanligvis ikke ute etter den åpenheten, friskheten og dynamikken som kjennetegner språket til normale eller typiske barn. Man opererer snarere innenfor den statiske modellen som tradisjonelt benyttes i forbindelse med språk hos voksne og henviser til

vansker innenfor strukturer som for eksempel “språkforståelse”, “ordproduksjon” og “setningslengde”.

De vanligste språkprøvene anvender kriterier for hva som er normalt for barns språkutvikling på et gitt alderstrinn. Språkprøvene er normative siden de angir hva vi skal forvente av barnet i en viss alder og om barnet ligger over eller under et gitt sett av normer. Normene er ikke nødvendigvis forankret i forskning, men kan være relativt tilfeldige og kan omfatte formelle aspekter ved språket som ordmening (semantikk), grammatikk, språkforståelse og uttale. Språkkartleggingen kan være basert på formelle tester eller de kan bygge på strukturerte observasjoner foretatt av en voksen som har en del kunnskaper om barns språkutvikling og dermed har forventninger til hva som barnet bør mestre i en gitt alder. Det er viktig å legge merke til at denne type prøver eller strukturerte observasjoner forutsettes å være ”objektive” i den forstand at barnet er et objekt som kan observeres og at den voksne er i stand til å fange opp viktige aspekter ved det barnet sier og gjør og kategorisere dette på en riktig måte. Den voksnes forståelse av barnets språk er på sett og vis objektiv i den forstand at den voksne selv ikke er en del av det som blir observert.

I tillegg må den voksne være i stand til å dele opp – eller fragmentere – den kontinuerlige strøm av handlinger som barnet utfører og plassere disse bitene eller fragmentene innenfor kategorier som ”grammatikk”, ”samspill”, ”ordproduksjon” eller innen andre kategorier som den aktuelle testen eller observasjonsundersøkelsen fastsetter. Og når fragmentene er på plass, skal de i tillegg gis en verdi for å avgjøre om de befinner seg under, innen eller over en gitt norm.

Hvis kartleggingen viser at barnets språk er innenfor eller over en gitt norm, er alt i orden. Hvis det derimot viser seg at de språklige fragmentene som registreres faller under den samme normen, indikerer dette at *barnet kan ha en språkvanske. Å ha en språkvanske, burde få mange varsellys til å lyse!* Det virker som om språkvansken er

knyttet til barnet, uavhengig av de betingelsene som er til stede når vanskene blir kartlagt. Språkvanskene får dermed karakter av å være en feil hos det unge barnet og den voksne observatørens rolle blir ikke problematisert. Språkvansken får nærmest status som et sykt organ: Legen fastslår gjennom objektive tester hva som er feil med organet og kan ofte anbefale pasienten en velprøvd kur for å bedre funksjonen til organet. Legen er imidlertid ikke selv en del av denne kuren, hun er bare den som forordner den og eventuelt administrerer den og kontrollerer at alt går som det skal.

På lignende måte kan det være når en språkvanske skal behandles: Den voksne påviser språkvansken, administrerer en rekke oppgaver som barnet skal trene på og tester om barnet har fremgang eller ikke. Riktignok vil den voksne gjøre sitt ytterste for å samarbeide med barnet, men målet er hele tiden å forbedre barnets språkfunksjon – på samme måte som en lege samarbeider med en pasient for å bedre funksjonen til et organ som ikke er friskt.

Referanse til slike strukturer kan være naturlig for både å beskrive normal språkbruk hos voksne og fremfor alt å karakterisere avvik fra normal språkbruk – vel å merke hos voksne. Ved å referere til vedtatte strukturer – for eksempel lengden av en setning – for deretter å regne ut et kvantitativt mål for hva som er normale verdier for individer i en gitt aldersgruppe, er det mulig å si noe om avvik gjennom enkel optelling av gjennomsnittlig antall ord eller morfemer som et individ produserer for hver setning. Slike mål, gjerne omtalt som *Mean Length of Utterance*, (MLU), kan naturligvis være relevante bidrag for å karakterisere – og fremfor alt å diagnostisere – språkvansker hos eldre barn. Slike mål er imidlertid lite anvendelige for de yngste barna av flere grunner.

For det første er det usikkert hva slike formelle, kvantitative mål skal bety. Hva er avvikende MLU hos en to-treåring – og hva indikerer denne? De samme spørsmålene kan stilles ved mål knyttet til en rekke andre strukturer, som for eksempel “uttale”,

“språkforståelse” og “språklig bevissthet”. Vi vet rett og slett ikke hva gode resultater på disse og lignende kartlegginger indikerer. Slike mål vil hovedsakelig være et uttrykk for *formelle* aspekter eller strukturer ved språket. Det er en kjent sak at en ganske stor undergruppe av barn med betydelige vansker som Aspergers syndrom og nonverbale lærevansker, mestrer de formelle aspektene ved språket, dvs. at de ofte kommer godt ut ved kartlegging av “uttale”, “språkforståelse”, etc. Mange av mødrene til de samme barna vil imidlertid allerede fra første leveår bekymre seg over at barnet viser tegn på at de ikke er særlig interessert i samspill med andre, har avvikende form for blikkontakt og at det er vanskelig å fange barnets oppmerksomhet. *Barnet mangler danseferdigheter, men behersker en rekke formelle språklige ferdigheter.* Det *førstnevnte* aspektet ved barnets språkkompetanse fanges ikke opp ved formell språkkartlegging av de yngste barna. Dette kan medføre at et barn som i høyeste grad burde stimuleres til økt språklig engasjerbarhet og interesse for samspill, får sine behov tilsidesatt fordi språkkartleggingen viser gode resultater. Selv om foreldrene er bekymret, blir bekymringene avfeid som unødige av barnehageansatte og andre fagfolk med henvisning til de gode resultatene fra kartleggingen.

VENTE OG SE

Det er også slik at en god del barn som får lav score på tidlige språkprøver, kan vise seg å være gode språkbrukere, både i det tidspunktet da prøvene foretas og senere. Deres språkferdigheter fanges rett og slett ikke opp av den formelle kartleggingen. Både barnets foreldre og de ansatte i barnehagen har oppfattet barnet som kommunikativt og språklig engasjert til tross for mangelfulle formelle ferdigheter. *Barnet har gode danseferdigheter, men behersker ikke en del formelle språklige ferdigheter.* Det *førstnevnte* aspektet ved barnets språkkompetanse fanges ikke opp ved formell språkkartlegging av de yngste barna. Dette kan føre til at både foreldre

og barnehageansatte bekymrer seg unødige for språktilegnelsen til et barn som både er språklig engasjert og har glede av samspill med andre. Unødige bekymringer er kanskje ikke noen stor fare i seg selv, men hvis bekymringene blir håndtert på et ukyndig vis, kan de føre til tragedier både for barnet selv og for foreldrene. I verste fall kan terping på formelle språklige strukturer, for eksempel gjennom spesialundervisning, fjerne barnets naturlige språklige engasjerbarhet og erstatte denne med mer formell og mindre spontan og naturlig kontakt med både jevnaldrende og voksne.

En tredje konsekvens av en tradisjonell, formell språkkartlegging, kan være at man finner ett eller annet, men er usikker på hvordan funnene kan håndteres. Mange tester og observasjoner har få eller ingen føringer for hva man skal gjøre hvis man finner noe "galt". I beste fall kan det være en og annen teoretisk føring for hvilken vei man bør følge hvis testen eller observasjonen avdekker et eller annet som ikke er som det skal være, men det er nesten aldri noen direkte sammenheng mellom resultatene av undersøkelsene og tiltak. Dermed kan følgene av slike tester og observasjoner være mer til skade enn til nytte: Barnehageansatte og foreldre blir urolige over at noe tilsynelatende er galt med et barn uten at noen forteller hva som bør gjøres. Av og til kan man få den velkjente beskjeden om å "vente og se" – "Vi må følge utviklingen nøye" – eller så kan beskjeden man får være å henvise barnet til en eller annen faginstans. Og mens man venter på at noe skjer så vil lite eller intet bli gjort for å bøte på de problemene som angivelig er til stede. I slike tilfeller kunne det kanskje være en fordel at en angivelig vanske *ikke* var blitt avdekket slik at både voksne og barn kunne ha forholdt seg til hverandre på en naturlig og uanstrengt måte. Det er neppe uproblematisk å vite at et barn har et problem som man ikke kan forholde seg til før en ny ekspertinstans er tilkalt og gjort sine undersøkelser. En slik uvisshet er neppe gunstig for barnehagepersonell og foreldre og er garantert negativ for den uvissheten er knyttet opp til, nemlig barnet. Hvor mange

barn går ikke rundt med en mer eller mindre velbegrunnet diagnose og venter på at noe skal skje? I hvert fall er det slik at de voksne rundt barnet venter på at noe skal skje og kan i den anledning avholde seg fra naturlig kontakt med barnet i frykt for å gjøre noe galt. *Mens gresset gror, dør kua!*

Etter en gjennomgang av synspunktene ovenfor, kan vi trekke en foreløpig konklusjon: *De yngste barna har alle det til felles med sjimpansene at når man skal karakterisere språket deres, så kan man ikke se bort fra det dynamiske og intrikate samspillet med andre, slik som dansemetaforen billedliggjør. Det er imidlertid ingen grunn til at de barna som strever med språklig engasjerbarhet, skal utelukkes fra fellesskapet med typiske barn.*

Det bør heller ikke utelukkes at også språket til voksne mennesker påvirkes fortløpende av ulike samtalepartnere og kontekstuelle faktorer og har et friskere og mer dynamisk preg enn bare å være utveksling av symboler som er hentet fra et lukket og statisk symbolsystem.

DANSEMETAFOREN

"There is an intricate co-ordination of pausing and looking within turns, followed by head-nods, smiles and gazes. Interactional synchrony has been called a "gestural dance", and likend to a waltz", (Daniel Stern i Shanker and King, 2002).

Tidlig språkutvikling har av flere forfattere blitt karakterisert som en kontinuerlig transaksjon mellom barn og foreldre. Barnets tidlige ytringer oppfattes normalt som en invitasjon til samtale av foreldrene. Foreldrene responderer på barnets ytringer og barnet responderer i sin tur på foreldrenes ytringer. Disse responsene ledsages av intrikate ekstralingvistiske fenomener knyttet til blikkontakt, smil og bevegelser og det hele assosieres med hvordan barnet tilegner seg språk og tale, (Camarata og Nelson, 2006). Metaforen "å by barnet opp til dans" (*to invite the child to dance*), har blitt benyttet av flere for-

fattere, (Argyle,1988; Pinker,1994), for å fremheve det intrikate samspillet mellom barn og foreldre som kjennetegner tidlig språk- og kommunikasjonsutvikling. Det fremheves i denne forbindelse at barnets lingvistiske initiativ og språklige engasjerbarhet, er usedvanlig viktige for å trigge foreldrene til å respondere.

Dermed ser det ut til at dansemetaforen langsomt, men sikkert, er i ferd med å erstatte synspunktene som går ut på at språket er et statisk system av symboler. Samtidig flyttes oppmerksomheten fra at barnet har språkvansker over til hvordan samspillet mellom den voksne og barnet må utvikles for at språket skal flyte bedre. Nå vil oppmerksomheten ikke lenger være rettet mot at barnet har en vanske som skal behandles eller avhjelpes på en eller annen måte, men oppmerksomheten vil være rettet mot det mellommenneskelige samspillet som kjennetegner bruk av språk. Og i dette samspillet er det naturligvis den voksne som har ansvaret for at utveksling av tanker og ideer og følelser løper lett og utvunget. Eller sagt på en mer billedlig måte; i dansen med barnet, er det den voksne som har ansvar for å engasjere og å føre. Dette innebærer naturligvis ikke at det alltid er den voksne som engasjerer og fører – dette kan likegodt barnet gjøre selv. Men når barnet trekker seg unna eller på annen måte ikke vil delta i dansen, må den voksne ta et ansvar.

Det hele dreier seg om at barnet og den voksne skaper en felles oppmerksomhet i forhold til hverandre og i forhold til det temaet som samtalen skal dreie seg om. Forutsetningene for å felles oppmerksomhet er at partene kan etablere *primær og sekundær intersubjektivitet*, (Trevarthen,1979). Og intersubjektivitet blir kun dannet såfremt partene som ønsker å kommunisere er i stand til å danse med hverandre.

Primær intersubjektivitet innebærer rett og slett at både barnet og den voksne er samtidig oppmerksomme på at de er separate individer. Når barnet er ungt, har den voksne, som nevnt, et hovedansvar for å holde den språklige samhandlingen i gang. Dette skjer

ved at den voksne tolker barnets ord, gester og handlinger slik at barnets oppmerksomhet er rettet mot den voksne og at den voksne samtidig responderer i forhold til barnets utspill på en slik måte at barnet opplever å ha den voksnes oppmerksomhet fullt og helt. Hvordan dette går til, er en lengre historie som vi ikke skal gå inn på her. Vi nøyer oss med å vise til at den involverer både lyder, gester og en rik bruk av kroppsspråk hos begge parter som deltar i samtalen. Det som er viktig, er at den voksne hele tiden oppfatter barnets signaler og samtidig melder dette fra til barnet slik at ingen av partene mister interessen for den pågående samtalen. På denne måten legges forholdene til rette for at styrkning av samtalepartenes primære intersubjektivitet: Både den voksne og barnet opplever seg selv og den andre som separate individer og kan deretter legge forholdene til rette for *sekundær intersubjektivitet*, nemlig at de retter felles oppmerksomhet mot noe som befinner seg utenfor dem begge.

Når vi vektlegger at kommunikasjon forutsetter at partene tilstreber å skape felles oppmerksomhet, er det samtidig nødvendig å understreke at meningsfull kommunikasjon om et gitt objekt eller tema, forutsetter både primær og sekundær intersubjektivitet. Dette innebærer at det må være en form for positiv relasjon mellom en voksen og et barn for at barnet skal bli interessert i å rette oppmerksomheten mot objektet eller temaet som den voksne er opptatt av. Derfor er det som regel meningsløst å forsøke å fange et barns interesse før en god, positiv og bærekraftig relasjon er opprettet.

I gamle dager kunne det forekomme at små barn med språkvansker måtte sette seg ved et bord sammen med en pedagog som skulle lære barnet begreper. Ofte foregikk denne "opplæringen" ved at barnet skulle peke på bilder av objekter i små bøker som pedagogen hadde med seg uten at pedagogen på forhånd hadde forvissnet seg om at barnet var interessert i å rette oppmerksomheten mot bildene i boken. Og når barnet virket uinteressert eller avga feilaktige svar på pedagogens spørsmål, ble dette tolket som inkom-

petanse hos barnet. Dette kunne føre til mer terping på det samme eller barnet kunne bli erklært for opplæringsudyktig. Eller sagt på en annen måte: *Blame the victim!*

Det er på høy tid å ta i bruk en type språkkartlegging der den voksne som observerer ikke må betrakte barnet som et objekt som kan observeres objektivt. Vi trenger i stedet kartleggingsmaterieell der den voksne angir sine subjektive erfaringer med å delta som kommunikasjonspartner med et barn, der den voksne ikke står utenfor og observerer barnets språklige ferdigheter, men får anledning til å observere seg selv i samspill med barnet, så å si fra innsiden av kommunikasjonssituasjonen.

Vi trenger en språkkartlegging som ikke ensidig legger ansvaret på det unge barnet når kommunikasjonen blir problematisk, men som gir både barn og voksen muligheter til å nærme seg hverandre på en annen måte som styrker mulighetene for en meningsfull kommunikasjon. Kartleggingen må ikke ensidig fokusere på en vanske hos barnet som kan medføre en spesialpedagogisk innsats som gjør vondt verre for barnet. Vi trenger en type språkkartlegging som gir de voksne lyst og muligheter til å se barnet som et selvstendig individ og derved ta ansvar for å danne positive og bærekraftige relasjoner mellom barn og voksen – relasjoner som ikke bare er en forutsetning for at barnet skal bli speilet som et positivt og verdifullt individ, men som også er en forutsetning for sekundær intersubjektivitet og dermed læring.

Observasjonsskjemaet ”Å by barnet opp til dans” er egnet til en slik type kartlegging – og er antageligvis det eneste av sitt slag.

Å BY BARNET OPP TIL DANS: UTVIKLINGEN AV OBSERVASJONSSKJEMAET

Vanligvis er vi ikke bekymret over utviklingen til unge barn som er sosialt responsive og som har et normalt aktivitetsnivå. Det er imidlertid ikke uvanlig at foreldre og førskolepersonell rapporterer om små barn som det

er vanskelig å få med i sosiale interaksjoner og som samtidig kan være svært aktive eller passive i mange situasjoner. Disse barna er ofte en kilde til bekymring hos deres voksne nærpersoner. *Å by barnet opp til dans* ble utviklet som et svar på den åpenbare mangelen på standardiserte kartleggingsverktøy som både barnehageansatte og andre fagfolk kunne benytte for å kartlegge språklig engasjerbarhet og aktivitetsnivå hos de yngste barna i barnehagen, dvs. barn mellom 18 måneder og tre år.

Nedenfor vil vi presentere det enkle spørreskjemaet som har fått navnet *Å by barnet opp til dans* – eller *danseskjemaet* som det allerede blir omtalt hos dem som har tatt det i bruk. Siden skjemaet ser ut til å fange opp de yngste barnas utvikling langs de to dimensjonene *sosial engasjerbarhet* og *fysisk aktivitetsnivå*, bidrar det til å fange tidlig opp barn som trenger ekstra oppmerksomhet enten i form av enkle tiltak i barnehagen, videre utprøving eller begge deler.

Skjemaet henvender seg i første rekke til de voksne som har daglig kontakt med barnet i barnehagen og ber disse angi på en skala fra 1 til 5, der en 1 er ”veldig enkelt” og 5 er ”veldig vanskelig”, hvor lett det er å engasjere barnet i dagligdagse samhandlinger som for eksempel å imitere enkle sanger, (”Bæ,bæ lille lam) og å imitere handlinger i samspill, (”bake-kake-søte”). *Danseskjemaet* retter oppmerksomheten kort og godt mot barnets engasjerbarhet. Hvor lett det er for et barn å bli engasjert i tidlig sosialt samspill, ser ut til å avspeile utviklingen av en underliggende emosjonell kvalitet som vil bidra til at barnet skal kunne utvikle bærekraftige og vedvarende relasjoner til omsorgsgivere og andre viktige nærpersoner. Greenspan og Shanker (2004) viser til at det tidlige emosjonelle samspillet som finner sted mellom det unge barnet og dets omsorgsgivere er med på å forberede barnet på å tre inn i språket. I følge dette synspunktet, så vil tidlig emosjonell engasjerbarhet være grunnleggende både for barnets språktilegnelse og dets kognitive utvikling. Dette innebærer også at hvis det viser seg at det er

vanskelig å engasjere barnet i sosialt spill, så kan dette være et uttrykk for en mer generell sosial og fysisk passivitet som i sin tur får negative følger for språkutviklingen og den kognitive utviklingen – hvis de voksne ikke tar tak i denne passiviteten og sørger for å by barnet opp til dans! For å kartlegge eventuell passivitet ut over eventuell manglende sosial engasjerbarhet, omfatter *danseskjemaet* også spørsmål om barnets fysiske aktivitetsnivå i standardsituasjoner i barnehagen som under måltider, i frilek, under påkledning etc.

Sosial engasjerbarhet og fysisk aktivitetsnivå kan forandre seg betydelig gjennom den tidligste barndommen. Siden det var viktig å benytte standardiserte mål for å fange opp disse utviklingsmessige forandringene, har vi samlet data fra 231 barn i alderen 13 til 46 måneder. Alle barna gikk i vanlige barnehagegrupper.

Et av målene var å gi barnehagene et skjema med spørsmål som skulle gjøre det enkelt for de ansatte å fange opp barnas sosiale engasjerbarhet og deres aktivitetsnivå. Spørreskjemaet måtte være kortfattet, oversiktlig, lett å administrere og samtidig både *valid* og *reliabelt*. At skjemaet er valid, innebærer at det skulle fange opp trekk ved barnets språk som reflekteres også av andre undersøkelser. At det er *reliabelt* innebærer at ulike observatører beskriver barnet på samme måte. Det er imidlertid slik at ett og samme barn kan oppføre seg ganske ulikt ovenfor forskjellige observatører. Derfor anbefalte vi at minst to observatører skulle beskrive hvert barn. Gjennomsnittsverdien av observasjonene ble benyttet som det endelige resultatet.

Fremgangsmåten ble dermed slik at minst to barnehageansatte som var arbeidet på avdelingen til barnet, og som kjente barnet godt, skulle fylle ut hvert sitt eksemplar av spørreskjemaet for hver barn uavhengig av hverandre. Den sosiale aktiv-passiv skalaen hadde verdier fra 1 til 5. Observatørene skulle angi om det var svært lett å engasjere barnet ved å fylle inn tallet 1 og hvis det var vanskelig å engasjere barnet, skulle dette angis ved å fylle inn tallet 5. Observatørene skulle

besvare 11 spørsmål. Maksimal råskåre var dermed $11 \times 5 = 55$. Minimum råskåre var $11 \times 1 = 11$.

På skalaen som anga fysisk aktivitetsnivå i rutinesituasjoner, var det åtte spørsmål der tallet 1 betegnet “nesten alltid for aktiv/impulsstyrt” og tallet 5 betegnet “nesten alltid passiv/tilbaketrukket”. Maksimal råskåre var $8 \times 5 = 40$, (passiv/tilbaketrukket), mens minimal råskåre var $8 \times 1 = 8$, (aktiv/impulsstyrt). Høye verdier på de to skalaene indikerer dermed at et barn er vanskelig å engasjere sosialt og at dessuten er passivt i rutinesituasjonene i barnehagen.

Barna som deltok under utviklingen av *danseskjemaet* var i alderen 13 til 46 måneder. 109 av barna var jenter, 122 var gutter og de var fordelt på syv barnehager i østlandsområdet.

Ved beregningen av reliabiliteten for de to skalaene, viste det seg at samsvaret mellom beskrivelsene av et barn, foretatt uavhengig av to observatører, var akseptabelt. Korrelasjonen mellom data fra de to observatørene var moderat høy, ($r = .60$, $p < .001$). Dette innebærer at når to voksne observerer samme barn, så kan det forekomme ulike vurderinger både av barnets sosiale engasjerbarhet og av dets fysiske aktivitetsnivå. Derfor ser det ut til å være en stor fordel at barnet observeres av minst to voksne og at disse kommer sammen etterpå og snakker om hva de har observert. I undersøkelsen ble, som nevnt ovenfor, gjennomsnittsverdiene av råskårene til observatørene brukt i den videre databehandlingen.

Validiteten av de to skalaene ble undersøkt ved at en undergruppe av barna som deltok i undersøkelsen, ble undersøkt ved hjelp av andre språkkartleggingsverktøy: Bo Ege, (*språklig uttrykksevne*), BPVS, (*språklig forståelse*) og sumskåren på McArthur's skala ble benyttet for å undersøke eventuelle sammenhenger med de to skalaene i *danseskjemaet*. (Bratlien og Granheim, 2011). Som det fremgår av tabell 1, er det høye korrelasjoner mellom alle språkkartleggingsverktøyene og skalaen i danseskjemaet som

Tabell 1:

Sammenhengen mellom sosialt engasjerbarhet, fysisk aktivitet og språk.

		Sosialt aktiv-passiv	Fysisk aktiv-passiv	Bo Ege 1	BPVS	McArthurs skjema
Sosialt aktiv-passiv	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 231				
Fysisk aktiv-passiv	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	.32** .000 231	1 231			
Bo Ege 1	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-.634** .000 61	-.114 .384 61	1 61		
BPVS	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-.566** .000 62	-.172 .181 62	.769** .000 59	1 62	
McArthurs skjema	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-.504** .000 62	.005 .971 62	.730** .000 56	.642** .000 56	1 62

angir sosial engasjerbarhet, mens det ikke er noen signifikant sammenheng med skalaen i danseskjemaet som angir fysisk aktivitet. Dette må innebære at skalaen for sosial engasjerbarhet må være knyttet til aspekter ved språkutviklingen hos barnet, mens skalaen for fysisk aktivitet er uavhengig av barnets språkutvikling.

Den blå linjen i figur 1 viser fordelingen av gjennomsnittet av råskårer for skalaen *sosial engasjerbarhet* over fire aldersgrupper (12-18, 18-24, 24-36 og over 36 måneder). Råskårene blir lavere etter som barna blir eldre. Siden *sosial engasjerbarhet* er en "problemskala" indikerer dette at det blir enklere å engasjere barna etterhvert som de blir eldre.

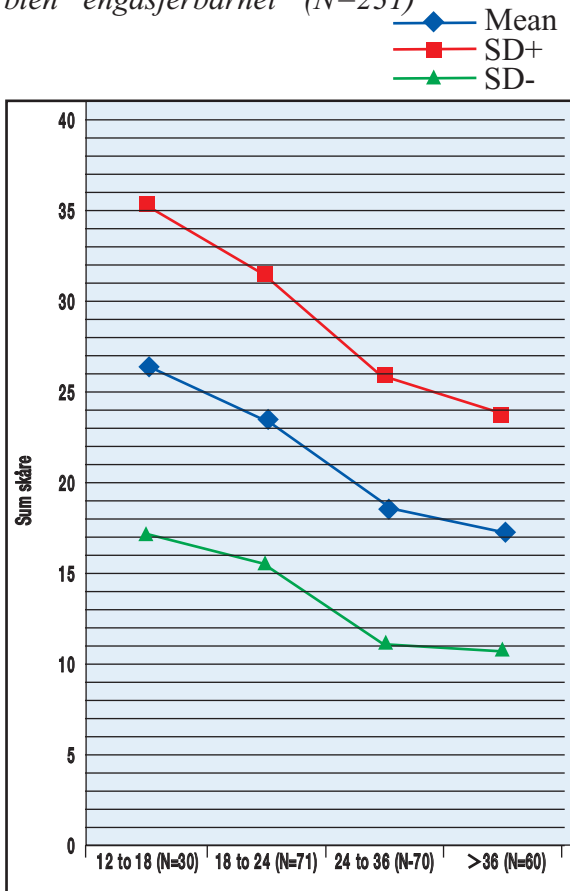
De to andre linjene i figur 1 viser standardavvikene for hver av de fire aldersgruppene. Av figuren kan vi se at hvis et barn i den yngste aldersgruppen (12-18 måneder) har en råskåre under 17, så er dette signifikant under gjennomsnittet og kan indikere at

barnet er så sosialt passivt at det bør iverksettes tiltak. Tilsvarende ser vi at nedre grense for aldersgruppen 18-24 måneder er råskåre på 15 og at nedre grense for de to eldste aldersgruppene er en råskåre på 11.

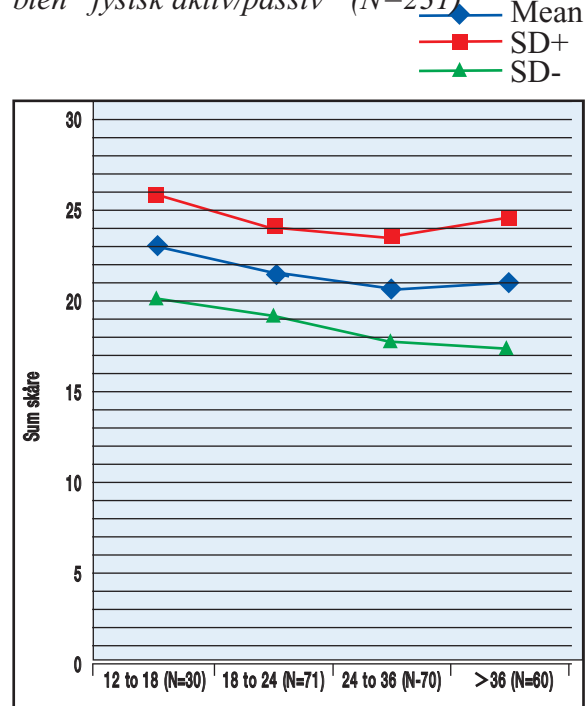
(Figur 1 og 2: Se neste side.)

I kontrast til *sosial engasjerbarhet*, viser råskårene for den fysiske aktiv-passiv skalaen stor stabilitet over alder, se figur 2. Dette understreker at de to skalaene også på dette området er forskjellige fra hverandre, men det er vel verdt å se litt nærmere på sammenhengen mellom de to skalaene. Råskårene for de to skalaene ble standardisert uavhengig av hverandre ved at råskårene ble omgjort til z-skårer ved hjelp av Blooms formel og der aldersgruppene ble brukt som rangeringsvariabler. Begge skalaene kommer noenlunde likt ut ved at rundt halvparten av barna har skårer som er over eller under gjennomsnittet og det fremkommer hverken tak- eller gulveffekter.

Figur 1:
Gjennomsnitt og standardavvik for variabelen "engasjerbarhet" (N=231)

Figur 2:
Gjennomsnitt og standardavvik for variabelen "fysisk aktiv/passiv" (N=231)

Neste skritt var å undersøke sammenhengen mellom de to skalaene som utgjør danseskjemaet, se tabell 2. For dette formålet benyttet vi standardiserte data som ble fordelt i tre grupper der standardavvikene ble brukt til inndelingen.

For skalaen som måler *sosial engasjerbarhet*, ble gruppen som var minst et standardavvik over gjennomsnittet gitt betegnelsen "*lett engasjerbar*" de som hadde skåre som var minst et standardavvik under gjennomsnittet betegnet som "*vanskelig å engasjere*" og de som falt mellom disse gruppene ble betegnet som "*normal*". På samme måte ble standardavvikene benyttet for å sortere barna i tre grupper under skalaen som angir *fysisk aktivitetsnivå*: De mest aktive ble betegnet som "*svært aktiv*", de minst aktive ble betegnet som "*passiv*" og de som befant seg

mellom pluss/minus ett standardavvik fra gjennomsnittet fikk betegnelsen "*normal*".

Ser vi på tabell 2 på neste side, får vi øye både på noen interessante trekk ved de to skalaene.

Av tabellen ser en at det er 34 barn (ca. 15 prosent) som er vanskelig å engasjere. En ser også at det er 36 barn som er fysisk passive (ca. 15 prosent). Videre viser tabellen at det 12 barn (ca. 5 prosent) som er både vanskelige å engasjere og som er fysisk passive.

Forskjellen mellom barn som er normalt eller over normalt fysisk aktive på den ene siden og de som er fysisk passive på den andre, illustreres ved å se på andelen av normalt fysisk aktive barn og normalt fysisk aktive barn blant dem som skåre best på skalaen for sosial engasjerbarhet: 17% av de aktive barna og drøyt 15% av de normalt

Tabell 2:

Sammenhengen mellom de to dimensjonene (N=231)

		Fysisk aktiv/passiv			Total
		Aktiv (+1 SD)	Normal (1 to -1)	Passiv (-1 SD)	
Engasjerbarhet	Lett (+1 SD)	6	24	1	31
	Normal (to -1)	24	119	23	166
	Vanskelig (-1 SD)	5	17	12	34
Total		35	160	36	231

aktive barna faller innenfor kategorien “lett engasjerbar”. Kun ett eneste av de 36 passive barna faller innenfor denne kategorien! Selv om alle andre analyser viser at det ikke er noen sammenheng mellom skalaen sosial engasjerbarhet og skalaen fysisk aktivitet, er det verd å merke seg at de fysisk passive barna skiller seg vesentlig fra barn som ikke er fysisk passive når det gjelder sosial engasjerbarhet.

Å BY BARNET OPP TIL DANS: DISKUSJON

Tidlig språkutvikling *blir*, som tidligere nevnt, gjerne karakterisert som kontinuerlige transaksjoner mellom barnet og foreldrene. Vanligvis er det barnets tidlige produksjon av språklyder som inviterer foreldrene til å respondere og disse responsene fører i sin tur til nye responser fra barnet som trigger foreldrene til nye responser. Nettopp denne type transaksjoner er det som er typiske for språkutviklingen hos barnet, (se blant annet Camatra og Nelson, 2006). Dessuten blir metaforen “ å by barnet opp til dans”, (“to invite the child to dance”) benyttet av flere forfattere for å understreke viktigheten av de finstemte interaksjonene mellom barn og foreldre i forbindelse med utviklingen av barnets språklige- og kommunikative ferdigheter. Det er i denne sammenhengen naturlig

å understreke at det er barnets lingvistiske initiativ som trigger foreldrene til å respondere. Dette transaksjonistiske synspunktet støttes av funnene som presenteres i denne artikkelen: Det er barnets språkferdigheter som predikerer hvor lett det er for barnet å bli sosialt engasjert. Det må imidlertid understrekes at de barna som ble undersøkt, var relativt gamle. Gjennomsnittsalderen var 33 måneder, med et standardavvik på 7.92 måneder.

For barn i denne aldersgruppen viste altså analysene at språkferdigheter fremmet deres sosiale engasjerbarhet, men hadde lite å si for deres fysiske aktivitetsnivå. Dette tyder på at begrensninger knyttet til språktilegnelsen er karakteristiske for barn i denne aldersgruppen som det er vanskelig å engasjere sosialt. Selv der hvor barnets lingvistiske initiativ trigger foreldrene til å respondere, ligger det flere faktorer under enn bare barnets språkferdigheter. En slik faktor kan være tidlig utveksling av emosjoner. For eksempel hevder Greenspan og Shanker, (2004), at emosjoner er intimt forbundet med utviklingen av språk og intelligens selv så tidlig som på et pre-verbalt stadium. De argumenterer for at når utveksling av emosjoner finner sted mellom det unge barnet og dets foreldre, så vil denne utvekslingen forberede barnet på å ta skrittet inn i språket. I henhold til disse synspunktene vil spørsmål

knyttet til sosial engasjerbarhet være fundamentale i forhold til vår forståelse av tidlig språkutvikling. Spørsmål om hvor lett eller vanskelig det er å by barnet opp til dans innen ulike sosiale sammenhenger, vil dermed kunne kaste lys over viktige emosjonelle og empatiske forløpere for språktilegnelse og kognitiv utvikling.

Greenspan og Shanker, (2004), argumenterer faktisk svært godt for at emosjoner er nødvendige forutsetningers for vår evne til å skape symboler og å tenke. De beskriver fire presymbolske nivåer av emosjonell interaksjon som omfatter felles oppmerksomhet, felles engasjement, to-veis målrettet kommunikasjon, emosjonelle problemløsende interaksjoner – samt en opplevelse av et selv, (Greenspan og Shanker, 2004, p.212).

Innenfor det perspektivet som er nevnt ovenfor, må sosial engasjerbarhet reflektere en underliggende emosjonell og empatisk kvalitet som ligger til grunn for barns språkutvikling. Dette innebærer at de voksne må forstå betydningen av de finstemte interaksjonene mellom seg selv og barnet som foregår både på det preverbale nivået og etter at barnet har trådt inn i språkets verden. Ikke minst er det om å gjøre at de voksne har tilgang på et enkelt redskap som kan fange opp barnets sosiale engasjerbarhet og som kan vise tydelig når barnet er på rett vei og når det trenger hjelp for å komme seg videre. Observasjonsskjemaet *Å by barnet opp til dans-* eller *danseskjemaet*, som mange kaller det- er et slikt hjelpemiddel som gjør det enkelt for ansatte i barnehagen og foreldrene til de aller yngste barnehagebarna å fange opp de barna som må engasjeres og føres på

en tydelig måte for å bli med i den finstemte dansen som vi kaller språkutvikling og som skal bety så uendelig mye for barnet både på kort og lang sikt.

REFERANSER

- Argyle, M. (1988). *Bodily Communication (2nd ed.)* Madison: International Universities Press.
- Bratlien, G. E. S. & Granheim, L. H. (2011). *Å by barnet opp til dans. Observasjon av tidlig kommunikasjon*. Masteroppgave i spesialpedagogikk. Høgskolen i Lillehammer.
- Canmarata, S. M. & Nelson, K. E. (2006) Conversational recast intervention with preschool and other children, Chapter 10. In *Treatment of language disorders*, (McCauley, R. J., and Fay, M. E. , eds.) Paul H Brookes publishing Co, London.
- Dunn, L. M, Dunn, L. M, Whetton, C. og Burnley, J (1997) *The British Picture Vocabulary Scale 2.nd ed.* NFER-NELSON Publishing Company Ltd, London.
- Greenspan, S. J. & Shanker, S. G. (2004) *The first idea: How symbols, language and intelligence evolved from our primate ancestors to modern humans*. Da Capo Press, U.S.A
- MacArthur-Bates *Communicative Development Inventories: User's Guide and Technical Manual* (second edition ed.). Brooks Publishing, Baltimore. Norwegian adaptation.
- Pinker, S. (1994) *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*. New York: HarperCollins.
- Shanker, S. G & King, B. J. (2002). *The emergence of a new paradigm in ape language research. Behavioral and Brain Sciences*,25,605-656.
- Trevarthen, C. (1979). Communication and cooperation in early infancy: A description of primary intersubjectivity. I: M. Bullowa (red), *Before speech*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jan G. Mossige

Bredtvet kompetansesenter
Postboks, 13 Kalbakken
0901 Oslo
Tlf. 22 90 28 48
E.post: jan.mossige@statped.no

Ernst Ottem

Bredtvet kompetansesenter
Postboks, 13 Kalbakken
0901 Oslo
Tlf. 22 90 28 86
E.post: ernst.ottem@statped.no